

dos., Azər Mehtiyev
UNEC

QARABAĞDA SƏNAYENİN İNKİŞAFI PERSPEKTİVLƏRİNƏ BİR BAXIŞ

İşğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası, məskunlaşdırılması və dirçəldilməsi çox yaxın gələcəkdə Azərbaycanın iqtisadi artımının və sosial-iqtisadi inkişafının mühüm “təkan nöqtəsi” olacaqdır. Müxtəlif təbiət abidələrinə, heyranediciliq relyef quruluşuna və iqlim şərtlərinə, nadir bitki və heyvan növlərinə, geniş münbit torpaqlara və meşə sahələrinə, zəngin təbii ehtiyatlara və kifayət qədər su ehtiyatlarına (o cümlədən mineral sulara) malik bu ərazidə iqtisadiyyatın ən müxtəlif sahələrinin inkişafı üçün potensial imkanlar mövcuddur. Bu ərazilərin iqtisadi potensialının hərəkətə gətirilməsi ölkədə yüksək əlavə dəyər yaradan çox sayda yeni iş yerlərinin yaradılmasına, ölkə iqtisadiyyatının və ixracının şaxələndirilməsinə, qeyri-neft sektoru sahələrinin, xüsusilə qeyri-neft sənaye sahələrinin inkişafına mühüm töhfə verə bilər. Beynəlxalq təcrübədə adətən regionlarda sənaye inkişafı strategiyalarının iki tipi fərqləndirilir:

- yerli resursların istifadəsinə əsaslanan sənaye inkişaf strategiyaları (industrial development strategy bu utilizing local resource (İSLR)) – bu strategiya yerli faydalı qazıntılar və digər

İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə iqtisadiyyatın ən müxtəlif sahələrinin inkişafı üçün potensial imkanlar mövcuddur

təbii ehtiyatlar, kənd təsərrüfatı xammalı, meşə və su resursları, ənənəvi texnologiyalar və icma mədəniyyətləri, mövcud insan resursları və s. kimi yerli resurslar hesabına sənayenin inkişafını və əlavə dəyər yaradılmasını nəzərdə tutur;

- xarici kapitalın cəlb edilməsinə əsaslanan sənaye inkişaf strategiyaları (industrial development strategy bu introducing external capital (ISEC)) - bu strategiya torpaq, nəqliyyat-logistika sistemi, elektrik, qaz, su, rabitə və digər təməl (baza) infrastrukturunun qurulduğu və ekoloji tələblərə uyğunlaşdırılmış sənaye zonalarında istehsal müəssisələrinin yaradılmasını nəzərdə tutur. Bu strategiya zamanı ərazidə sənaye-istehsal klasterlərinin yaradılmasına xüsusilə üstünlük verilir.

Əlbəttə ki, belə təsnifləşdirmə sənaye inkişafına yanaşmaları göstərmək üçündür. Əslində əksər ölkələrin təcrübəsində bu strategiyaların hər ikisi ya mərhələlərlə, ya da yanaşı tətbiq olunur.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərə yönəlik sənayeləşmə siyasətinin hədəfində yalnız mövcud yerli potensiala əsaslanan lokal əhəmiyyətli sənayenin qurulması deyil, müasir (hətta gələcək) dövrün çağırışları nəzərə alınmaqla davamlı və dayanıqlı inkişafı

təmin edən innovasiya əsaslı və ixracyönümlü sənayeləşmə durmalıdır. Bunun üçün ərazidə müasir biliklərə və texnologiyalara əsaslanan yeni sənaye potensialının yaradılması hökumətin regiona yönəlik sənaye siyasətinin diqqət mərkəzində olmalıdır.

Məlum olduğu kimi, SSRİ dövründə bu rayonlarda yerli və gətirilmə xammal əsasında işləyən yerli və ölkə əhəmiyyətli bir sıra sənaye müəssisələri fəaliyyət göstərmişdir. Lakin ərazilərin işğalından sonra həmin sənaye müəssisələri tamamilə dağıdılmış, ərazilərin əksər “sənaye təcrübələri” artıq yox olmuşdur. İndi bu ərazilərdə sənayenin yaradılmasına, mövcud faydalı qazıntılar və təbii ehtiyatlar istisna olmaqla, demək olar sıfırdan başlanmalıdır.

İlk növbədə bunu qeyd etməliyik ki, işğaldan azad edilmiş ərazilərin məskunlaşmaya hazırlığı istiqamətində istehsal və nəqliyyat infrastrukturunun yenidən qurulması sahəsində həyata keçirilən işlər ərazidə sənayenin inkişafı üçün çox əhəmiyyətli zəmin formalaşdırmaqdadır. Belə ki, həm əhalinin, həm də müəssisə və təşkilatların, o cümlədən sənaye obyektlərinin gələcəkdə tələb olunan səviyyədə elektrik təchizatının təmin edilməsi üçün bütün ərazilərdə həm su elektrik stansiyalarının, həm elektrik yarımstansiyalarının, həm də alternativ yaxud bərpa edilən mənbələr üzrə elektrik stansiyalarının qurulması işləri sürətlə davam edir. Ərazilərdə bütün rayonları bir-biri ilə və ölkənin digər əraziləri ilə bağlayan müasir beynəlxalq standartlara uyğun avtomobil və dəmir yolları çəkilməkdədir. İran ərazisindən keçməklə Azərbaycanı Naxçıvan Muxtar Respublikası ilə birləşdirəcək avtomobil və dəmir yolunun çəkilməsi, habelə Zəngəzur dəhlizinin açılması ölkəmizin həm daxili, həm də beynəlxalq nəqliyyat-logistika imkanlarını genişləndirəcəkdir. Ərazidə üç beynəlxalq hava limanının tikilməsini də nəzərə alsaq, onda bölgənin necə bir şaxələnməmiş beynəlxalq logistika şəbəkəsinə malik olacağını daha aydın təsəvvür etmək olar.

Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının malik olduqları təbii amillər - təbii ehtiyatları və təbii-iqlim şərtləri – burada müxtəlif sənaye istehsallarının yaradılmasına zəmin yaradır. Belə ki, rəsmi məlumatlara əsasən işğaldan azad edilmiş ərazilərdə müxtəlif təyinatlı 167 sayda faydalı qazıntı yataqları (o cümlədən, beş qızıl, üç mis və digər əlvan metallar, altı civa, 100-dən çox tikinti materialları yataqları və s.) vardır. Ərazilərin bərpası, sosial infrastrukturun qurulması və əhalinin məskunlaşdırılması prosesində yerli ehtiyatların geniş və səmərəli istifadəsinə nail olmaq üçün regionda çox sayda kiçik və orta ölçülü tikinti materialları istehsalı müəssisələrinin yaradılması bu iqtisadi rayonlarda ciddi sənaye

**İRAN ƏRAZISİNDƏN
KEÇMƏKLƏ
AZƏRBAYCANI
NAXÇIVAN MUXTAR
RESPUBLİKASI İLƏ
BİRLƏŞDİRƏCƏK
AVTOMOBİL VƏ DƏMİR
YOLUNUN ÇƏKİLMƏSİ,
HABELƏ ZƏNGƏZUR
DƏHLİZİNİN AÇILMASI
ÖLKƏMİZİN HƏM
DAXİLİ, HƏM DƏ
BEYNƏLXALQ
NƏQLİYYAT-
LOGİSTİKA
İMKANLARINI
GENİŞLƏNDİRƏCƏK**

potensialının formalaşmasına imkan verə bilər. Əlverişli torpaq və təbii-iqlim şərtlərinə malik bu iqtisadi rayonlarda həm çox geniş çeşiddə bitkiçiliyin, həm də heyvandarlığın inkişafı imkanları vardır. Bu da ərazidə kənd təsərrüfatı xammalının (ərzaq təyinatlı bitki və meyvələrin, texniki bitkilərin, yemçilik bitkilərinin, heyvandarlıq məhsullarının və s.) emalına əsaslanan qida məhsulları və içki istehsalı, toxuculuq sənayesi, gön-dəri məmulatları və ayaqqabı istehsalı, ərazinin zəngin florasına əsaslanan əcazılıq məhsulları istehsalı və digər sənaye sahələrinin inkişafı üçün mühüm zəmin kimi çıxış edir. Bu zaman dəyər yaradılmasında zənciri üzrə əlaqəli istehsallarla bağlı klasterlərinin yaradılması sənayenin inkişaf strategiyasının əsas istiqamətlərindən biri ola bilər. Son illər ölkənin regionlarında sahibkarlığın və istehsal sahələrinin inkişaf etdirilməsinə yönəlik Azərbaycan hökumətinin ardıcıl olaraq həyata keçirdiyi iqtisadi siyasəti və dövlət dəstək tədbirlərini Qarabağda sənayenin inkişafının mühüm amillərindən biri kimi vurğulamaq olar. Bu baxımdan regionların investisiya reytinginin aparılması, investisiya təşviqi sənədi əsasında investorlara vergi güzəştlərinin və digər preferensiyaların təqdim edilməsi, qeyri-neft ixracının stimullaşdırılması və s. kimi tədbirlərin əhəmiyyəti çox böyükdür. Bunlarla yanaşı, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında” 10 dekabr 2021-ci il tarixli Sərəncamında hökumətə tapşırılmışdır ki, “işğaldan azad edilmiş ərazilərdə iqtisadi canlanmanın sürətləndirilməsi və investisiya cəlbəediciliyinin artırılması, müasir və effektiv istehsal, ticarət və xidmət infrastrukturunun yaradılması, innovativ texnologiyaların tətbiqi, sənaye potensialının reallaşdırılması, optimal güzəştlərin və

stimullaşdırıcı mexanizmlərin hazırlanması və sahibkarlıq mühitinin yaxşılaşdırılması” üçün əlverişli şərait yaradılması məqsədilə əlavə güzəşt və dəstək mexanizmlərini hazırlayıb təqdim etsin. Ölkədə sənayenin inkişafına yönəlik dövlət siyasətinin reallaşdırılmasında geniş tətbiq olunan mühüm mexanizmlərdən biri sənaye və texnologiya parklarının, habelə sənaye məhəllələrinin yaradılması təcrübəsidir. Artıq Ağdam şəhərinin yaxınlığında 190 ha ərazidə Ağdam Sənaye Parkının, Cəbrayıl rayonu ərazisində isə 200 hektarlıq sahədə “Araz Vadisi İqtisadi Zonası” Sənaye Parkının yaradılmasına başlanılmışdır. Bu istiqamətdə siyasətin genişləndirilməsi və bölgənin digər ərazilərində də sənaye parklarının, sənaye məhəllələrinin və xüsusi sənaye zonalarının yaradılması işinin təşkili məqsəduyğundur. Bu işlərin sürətləndirilməsi və dövlət-biznes əməkdaşlığı şəraitində daha səmərəli təşkili üçün ərazidə olan şəhər və rayonların baş planlarının hazırlandığı indiki mərhələdə bütün şəhər və qəsəbələrin ərazilərində sənaye təyinatlı torpaqların müəyyən edilməsi zəruridir. Müəyyən edilmiş sənaye təyinatlı torpaqların ərazisində istehsal müəssisələrinin yaradılması üçün zəruri olan bütün xarici infrastrukturun qurulması da dövlət tərəfindən həyata keçirilir. Bu halda iş adamları və investorlar sənaye müəssisələrinin tikintisi üçün torpaq sahəsi tapmaq, onun xarici infrastrukturunu qurmaq, ekoloji və digər təhlükəsizlik işləri görmək kimi əlavə xərclərdən azad olur, vəsaitlərini bilavasitə istehsal müəssisələrinin qurulmasına yönəldə bilərlər. Qarabağda sənayenin inkişaf perspektivlərindən danışarkən texnoloji inkişaf (modern və perspektiv texnologiyaların cəlb edilməsi baxımından) və insan resurslarının keyfiyyəti (biznes-sistemlərin qurulması və menecerlik bacarıqları, spesifik bilik və bacarıqlara malik mütəxəssislərin mövcudluğu

baxımından) kimi amilləri diqqətdə saxlamaq xüsusilə vacibdir. Qiymətləndirməmiz sənayenin inkişafı perspektivləri baxımından bölgənin nisbətən zəif tərəflərinin hazırda məhz bu amillərlə bağlı olduğunu göstərir. Çünki bölgənin hazırda malik olduğu sənaye inkişaf amilləri ərazidə əsasən aşağı texnoloji istehsalların yaradılmasına imkan verir. Qarabağ ərazisində sənayenin inkişaf perspektivlərini isə daha çox orta və yüksək texnoloji istehsalların qurulmasına yönəldilməsi məqsəduyğundur. Bu ərazidə sənayenin inkişafı müasir elmi-texniki nailiyyətlərə və yüksək texnologiyalara əsaslanmalı, IV Sənaye inqilabının çağırışları nəzərə alınmaqla həyata keçirilməlidir. Bunun üçün texnologiya şəhərlərinin – texnopolislərin yaradılması təcrübəsindən faydalanmaqla, bölgədə universitet-elm-sənaye əməkdaşlığı əsasında Qarabağ Texnologiya Vadisinin yaradılması çox əhəmiyyətli bir layihə ola bilər. Burada yüksək texnologiyaların tədrisinə əsaslanan universitet, kollec və peşə təhsilinin bilavasitə istehsal təcrübəsi ilə əlaqələndirilməsi, habelə yeniliklərin bilavasitə istehsala tətbiqi təmin edilə bilər. Əsasən ixrac yönümlü məhsul və xidmətlərin istehsalını hədəfləyən belə bir texnologiya vadisi bütün dünyada ölkəmizin yeni tanıtım obrazı ola bilər.

Belə bir layihənin reallaşdırılması prosesə texnologiya bölgələrinin layihələndirilməsi və qurulması üzrə təcrübəli mütəxəssislərin cəlb edilməsi, burada yaradılacaq təhsil müəssisələrinə dünyanın tanınmış universitetlərindən kadrların dəvət edilməsi, məhz sənaye istehsalı sahəsində təcrübəyə malik xarici iş adamlarının, investorların və mütəxəssislərin cəlb edilməsi, burada iş adamları və investorlar üçün xüsusi əlverişli şərtlərin yaradılması, habelə ərazinin idarə edilməsi üçün zəruri institusional mühitin qurulması əsasında mümkün ola bilər.

